Ще здалеку запримічую, як пролисиною гори неспішно тягнеться шнурочок дівчаток та хлопчаків. Попереду — цибатий вожак у старосвітському солом’яному брилі.

Це з піонерського табору "Салют". А вожак — учитель місцевої школи, мій знайомий. Наші стежки уже не раз сходилися на цих узвишшях. Іван Васильович — так звуть учителя — теж цікавиться рослинами, і нам при зустрічах завжди є про що поговорити.

Та цього разу мені трохи щемно на душі. Бо шнурочок піонерів услід за вожаком націлюється прямо сюди. А тут, усього за кілька кроків від мене, рожево-бузкові свічі засвітив невисокий кущ з темно-зеленим листям, подібним до ясеневого. Такий кущ на цих узгір’ях я оце побачив уперше і радів, ніби й справді зробив якесь важливе відкриття. Бо уявляв, як здивуються мої друзі, коли розкажу про знахідку. Але виходить, Іван Васильович іще раніше розвідав про свічкастий кущ.

— Моє шанування! — знімає він бриля. — А то голову ламаю: хто ж це сюди забрів? Думалось, хоч би не галайда якийсь.

І знайомить із супутниками:

— Ото мої окаті чорнобривчики — весь ботанічний гурток. Хочу їм показати дещо.

"Чорнобривчики" щільним півколом збилися біля нас. Іван Васильович, нагадавши піонерам легенду, як птаха фенікс щоразу омолоджується у вогні, урочисто возвіщає:

— А в нашому рідному краю і насправді є такий фенікс, що горить і не згоряє. Ось ми з вами якраз біля нього і стоїмо.

З цими словами Іван Васильович запалює сірник і обережно підносить його до свічкастого куща. В ту ж мить хитке зеленкувате полум’я охоплює кущ…

Незбагненне триває, може, секунду, може, дві. Але здається — триває довго. Бо ніби враз відкривається якась завіса в незнане, в таємниче. І ось уже знову кущ стоїть у своїй усміхнено-квітучій вроді. Стоїть, як нічого й не було. Та чомусь ввижається, що зеленаве полум’я все ще мерехтить над його свічками.

А Іван Васильович каже вдавано-спокійним голосом:

— Ця рослина містить у собі ефірну олію, яка на сонці випаровується. Внаслідок цього навколо куща скупчуються леткі речовини. От вони і горять, коли піднести запаленого сірника. При цьому сама рослина, як бачите, залишається неушкодженою. Особливого дива в цьому явищі немає…

Еге, нема! А чого ж тоді оченята у "чорнобривчиків" так сяють? Та й чого ж це ви, Іване Васильовичу, такий урочистий, чого раптом зняли бриля і мнете його в руках?

Бо ж кущ оцей — неопалима купина. Та сама купина, що тисячоліттями сповнювала священним трепетом серця наших предків, настроювала їх мислі на високий лад, щоразу нагадуючи собою про незнищенність краси земної.

Стверджують, що густі зарості ясенця — так ще називають неопалиму купину за схожість її листя з ясеневим — в гарячі літні дні повиваються такими густими хмарами летких речовин, що ці випари можуть загорятися самі собою. Це колись викликало в людей забобонний страх, породжувало в їх уяві всілякі небилиці. Наприклад, у Біблії на повному серйозі розповідається, про "велике явище" — кущ, який "горить і не згоряє". Із такого палаючого куща ніби сам бог

розмовляв з пророком Мойсеєм. Відома картина художника XVII століття Д. Феті відтворює переляканого Мойсея біля цього куща якраз у ту мить, коли пророк перед "святим місцем" знімає свої сандалії.

Багато набожних людей і досі вірить, що то за особливі достойності бог сподобив Мойсея побачити одне зі своїх чудес. Тим часом той кущ — родич нашої неопалимої купини. На Сінайському півострові і сьогодні можна бачити це "Мойсеєве диво", яке, до речі, у місцевих жителів не викликає особливого подиву, бо вони до нього звикли. Рослину з успіхом вирощують у ботанічних садах багатьох країн. І трапляється, що у спекотливі дні на втіху відвідувачів цих садів то там, то тут кущі Мойсея самі спалахують блакитно-червоним вогнем.

— Тепер прийдемо сюди, як насіння доспіє, — каже Іван Васильович до своїх "чорнобривчиків". — Ми те насіння і тут, на горі, посіємо, і біля школи посіємо — нехай усі бачать, яка вона, неопалима.

Невдовзі він веде юних ботаніків далі, а я йду своєю дорогою. І мені вже не щемно — вже радісно на душі! Бо цей чудовий літній день подарував мені зустріч і з рідкісною рослиною, і з її друзями. Бо так і стоїть перед очима свічкастий кущ, охоплений тремким полум’ям. І перед живою таїною цього полум’я тьмяніють усі премудрості, вичитані про неопалиму купину з наукових книжок.

А знаєте, з чим порівнюють неопалиму купину наші найавторитетніші ботаніки? Важко навіть повірити — з... анчаром. Так, так, з тим самим "деревом отрути", про яке так вражаюче написав Олександр Сергійович Пушкін. Пригадуєте? До цього дерева і пташка не летить, і звір не йде. Все живе гине, навіть не доторкнувшись, а тільки наблизившись до нього.

Відчуваю, знавці уже заперечують мені: "Але ж анчар зовсім не такий уже й отруйний, як про нього написав Пушкін".

Що ж, поет писав так, як належить писати поетові. Проте правильно було б думати, що він у даному випадку нафантазував чогось свого. Вірш "Анчар" цілком відповідає рівню наукової ботанічної думки того часу. Адже тоді Європа знала про смертоносне дерево анчар тільки із листа голландського хірурга Фьорша, опублікованого у 1781 році і в наступні десятиріччя передрукованого безліч разів у багатьох країнах, у тому числі і в Росії. А в цьому листі повідомлялося, що на Яві в пустинній місцевості росте дерево анчар, або погон-упас. У перекладі з мови місцевих жителів, "погон-упас", дослівно означає "дерево отрути". Саме таку Другу назву і дав своєму віршові О. С. Пушкін. Тож, за словами Фьорша, довкруг анчара на 12 миль немає інших рослин, немає нічого живого. Місцеві правителі охоче дарують життя засудженим до страти злочинцям, коли ті погоджуються принести отруйний сік анчара. Проте від того дерева повертається назад хіба що один з десяти чоловік. Тому біля анчара вся земля всіяна людськими кістками.

Усі ці відомості Фьорш ніби одержав від одного з щасливців, який повернувся від "дерева отрути" живим. "І якщо пташка підлетить надто близько, — стверджував цей оповідач, — то вона під дією отрути падає мертвою".

Час розвіяв міф про анчара. Нині це дерево спокійнісінько собі прижилося в різних куточках земної кулі, де є відповідні кліматичні умови, росте в оточенні інших дерев. Хоча певної отруйності його ніхто не заперечує: на острові Ява місцеві жителі ще і в нашому столітті отруювали стріли анчаровим соком. Непідвладним часові виявився лише прекрасний вірш О. С. Пушкіна.

І все ж спеціалісти стверджують, що анчар справді здатний отруювати на відстані. Звичайно, не за дванадцять миль. Але необачному подорожньому, який приліг би відпочити в тіні цього зеленого красеня, не поздоровилося б: випари "дерева отрути" дуже небезпечні.

Подібну підступність таїть і наша неопалима купина. Не один природолюб, нарвавши для букета її прекрасних рожево-бузкових квітів, нанюхавшись їх пахощів, одержував… опіки, які згодом перетворювалися в болючі рани, що важко піддавалися лікуванню. Ці квіти можуть впливати на людину навіть на відстані. Особливо сильно діє квіт гірських видів неопалимої купини, які зустрічаються в Криму, на Кавказі, в Середній Азії. Так, жителі околиць Алма-Ати знають, що квітучий ясенець найкраще обходити стороною, бо при наближенні до рослини на один-два метри уже можуть з’явитися на шкірі опіки.

Це так неопалима купина захищається, бореться за своє існування. Бореться навіть з людиною. Та сили, як бачимо, надто не рівні. Звідси й результат: на великих просторах, де раніше у червні свічкасто ясніли цілі колонії ясенцю, зараз тільки вряди-годи натрапить око на сиротливу квітку.

Саме властивість неопалимої купини та деяких інших рослин виділяти в повітря значну кількість летких речовин прислужилася радянському вченому Б. П. Токіну, який здійснив відкриття. Виявляється, ці речовини, хоч у різних рослин різні за своєю природою, мають спільне: вони гальмують розвиток бактерій і мікроскопічних грибків іноді навіть убивають їх, тим самим захищаючи самі рослини від їхніх ворогів. Борис Петрович назвав такі речовини фітонцидами, поєднавши у цій назві грецьке слово "фіто" (рослина) з латинським "цідо" (убивати). Нині в багатьох країнах люди послуговуються фітонцидами з великою вигодою для себе, використовуючи їх у медицині, техніці, сільському господарстві, промисловості. Тому наука про фітонциди набуває все більшого значення.

У листі до Івана Михайловича Носаля, з яким Борис Петрович Токін дружить здавна, вчений пише:

"Одна ботанічка-літераторка зробила бібліографію робіт, у яких йдеться про фітонциди. Вона знайшла три тисячі назв книг і статей!

Звичайно, це мене радує. І однак це тільки початок вивчення рослин у тому напрямку, який іменується загальним поняттям "фітонциди".

Не перестаю дивуватися рослинному світу. І через тисячоліття (якщо люди не вб’ють одне одного) будуть захоплюватися лісами, лугами і вивчати рослинний світ..."